

УДК 94(477.8):271.4-726.1-46:(=411.16)]"194"(093.2)
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.14>

Ю. Скіра, асп.
 Національний університет "Львівська політехніка", Львів

ПОРЯТУНОК РОДИНИ ШТЕРН МИТРОПОЛИТОМ АНДРЕЄМ ШЕПТИЦЬКИМ У СВІТЛІ СПОГАДІВ ЛІЛІ ПОЛЬМАН

Увазі наукової громадськості пропонується документ "Моя зустріч з митрополитом Шептицьким", який є спогадом врятованої під час Голокосту пані Лілі Польман. У ньому розповідається про безвихідну ситуацію в якій опинилася єврейська родина Штерн і про те, як вони звернулися по допомогу до глави греко-католицької Церкви, митрополита Андрея Шептицького. Документ є важливим історичним джерелом, оскільки він засвідчує позицію греко-католицького духовенства і монашества щодо подій Голокосту. У ньому відображено механізми і методи, якими користувалося найближче оточення Андрея Шептицького, задля виконання його доручення щодо порятунку євреїв від рук нацистів. Документ є багатим на подробиці викликів перед якими постали обидві сторони переховування, описи поведінки єврейських дітей, їхні переживання та пристосування до нових реалій життя. Дане історичне джерело підтверджує активну участь духовенства і монашества греко-католицької Церкви у порятунку євреїв в роки німецької окупації, їх небайдужість до трагедії єврейського народу і ризику перед якими стояли ці особи у боротьбі за життя людей в рамках тоталітарної системи.

Ключові слова: митрополит, сиротинець, монастир, допомога, іспит.

Постать митрополита Андрея Шептицького є символом цілої епохи для Галичини. Епохи динамічного розвитку української культури, економічного і політичного життя. Більшість здобутків цієї людини було знищено з приходом на галицькі землі тоталітарних режимів. Для митрополита кожне людське життя було важливим і безцінним. Це життя було безцінним незважаючи на соціальне, релігійне чи національне походження людини. В часи Голокосту Андрей Шептицький як душпастир і єпископ не міг залишатися осторонь подій, коли злочини проти людства набули катастрофічних масштабів. За допомогою свого найближчого оточення, він розпочав акцію порятунку євреїв приречених нацистами на тотальне знищення. Як слушно зауважив Курт Левін, вони рятували і знайомих і незнайомих євреїв [1, s. 156]. Однією з таких родин була родина Штерн.

Родина Штерн походила з Кракова і під час німецької окупації опинилася у львівському гетто. Чоловік пані Цецилії загинув, а саму її врятувало те, що вона була вправною швачкою і шила одяг для дружин німецьких офіцерів [2, р. 163]. Проте такий стан речей не був довготривалим. Напередодні закриття гетто в ніч на 28 листопада 1943 р., дочка пані Цецилії Лілі, втекла з нього до матері і перед ними постало питання як в подальшому вижити. Вони звернулися за допомогою до аптекаря Юзефа Подошина [3, арк. 1]. Він постачав ліки до митрополичих палат, тому був знайомий з тамтешніми священиками.

Родина Подошин також належала до врятованих єврейських родин митрополитом Андреем Шептицьким [4, арк. 25]. Ця родина складалася з подружжя Юзефа і Анни та їхнього сина Людвіка [4, арк. 25]. Патріарх Йосиф Сліпий у своїх "Споминах" згадує про аптекаря, який переховувався у бібліотеці Андрея Шептицького у митрополичих палатах [5, с. 141]. Очевидно, що цим аптекарем був Юзеф Подошин. З доступних джерел, можна зробити висновок, що цим укриттям скористалися щонайменше двоє євреїв – згаданий Юзеф Подошин і рабин Давид Кахане. Останній переховувався у ньому двічі – перший раз з 23 травня до 2 червня 1943 р. і другий раз з середини вересня 1943 до кінця жовтня 1943 р. [6, с. 170]. Рабин Давид Кахане згадував про це місце: "Особиста бібліотека митрополита налічувала понад 1000 томів. В одному з її закутків для мене була влаштована схованка, де я міг перебувати деякий час. Це місце з усіх боків оточене полицями з книгами і людиною, яка увійде до бібліотеки, не зможе помітити, що хтось ховається серед них. Замість ліжка мені дали шезлонг, на якому я міг спати або просто відпочивати вдень" [6, с. 158]. Наприкінці жовтня 1943 р. рабин був

переведений в укриття в монастирі отців-студитів на вул. Петра Скарги і очевидно, що його місце у митрополичій бібліотеці на якийсь час перейняв Юзеф Подошин.

Для уможливлення порятунку цієї родини її членів довелося розділити. Сином Подошинів семилітнім Людвіком заопікувався катехит Львівської духовної семінарії Святого Духа, молодий священик о. Онуфрій Іванюк [1, s. 158]. Він віддав хлопця до своїх родичів у село звідки походив [1, s. 158]. Вони досить сердечно прийняли Людвіка, бо думали, що то нешлюбна дитина о. Онуфрія Іванюка, який перебував у целібаті [1, s. 158]. Чутки дійшли до пароха села, який повідомив це єпископу [1, s. 158]. Над о. Онуфрієм Іванюком відбувся дисциплінарний процес і він був суворо покараний [1, s. 158]. Задля добра і безпеки єврейської дитини, о. Онуфрій Іванюк мовчав на процесі і не оборонявся [1, s. 158]. Тільки по поверненні радянської влади, священик розказав правду і був реабілітований [1, s. 158].

Повертаючись до родини Штерн, варто зазначити, що вона здобула контакти із Андреем Шептицьким саме через Юзефа Подошина [3, арк. 1]. Штерни мали зустріч з митрополитом під час якої він пообіцяв їх рятувати при цьому не розлучаючи [3, арк. 1].

Організувати цей процес було доручено ігумені Студійського Уставу матері Йосифі (Олені) Вітер, якій у цьому допомагав о. Іван Котів, капелан Народної Лічниці та особистий секретар митрополита Андрея Шептицького [4, арк.26]. Вона займалася порятунком єврейських жінок і дівчат у жіночих монастирях Студійського Уставу. Місцем для переховування обрали дочерний дім на вул. Убоча, 4 у м. Львові. Там з серпня 1942 р. вже переховувалася дочка рабина Давида Кахане Руф, пізніше дружина Нехама та інші єврейки [6, с.91].

Цецилія Штерн мешкала в келії матері Йосифі (Олені) Вітер, а Лілі Польман у дитячому сиротинці [3, арк. 1]. Пані Цецилія не знала української мови, тому вдавала глухонімю [3, арк. 1]. Лілі Польман ж швидко вивчила її між дівчатами [3, арк. 1]. У сиротинці вона зустріла двох єврейських дівчаток, однією з них, Іриною Шпунар, вона ходила до школи, тому це дитяче знайомство відіграло важливу роль у її переховуванні, оскільки ця дівчинка ділилася з Лілі Польман своїм досвідом і як потрібно поводитися [3, арк. 1]. Родина Штерн переховувалася на вул. Убоча, 4 аж до завершення німецької окупації [3, арк. 2].

Спогади, які залишили Лілі Польман, дають зрозуміти механізми порятунку, їх організацію, дійових осіб та виклики, які долали обидві сторони у боротьбі за життя. Їхні свідчення є цінними джерелами до історії взаємовідносин євреїв та греко-католицького духовенства і монашества в часах Голокосту.

МОЯ ЗУСТРІЧ З МИТРОПОЛИТОМ ШЕПТИЦЬКИМ

Лілі Польман

Одного вечора в листопаді 1943 року мою маму Цецилію Штерн і мене приведено до палати святого Юра на зустріч із митрополитом Андреем Шептицьким. Мені тоді було 12 років. Нам було потрібно місця для заховання від німецької влади і, завдяки львівському аптекареві Юзефу Подошинові, ми хотіли просити митрополита про допомогу.

Коли ввезено митрополита на колясці, я побачила величаву постать з білою бородою і густим волоссям. Мені склалось враження, що це святий зійшов із неба. Митрополит, мабуть, побачив страх у моїх очах, отож кивнув до мене, щоб я підійшла. Тоді він мене обняв, погладив по голові і сказав: «Не бійся, дитино! Нічого поганого тобі тут не станеться».

На другий день зранку нас узяли до помешкання на вулиці Убоч нагорі Личаківської вулиці, до монастиря сестер Студиток. Маму примістили в помешканні матері ігумені Йосифи Олени Вітер, а мене – у сиротинці. Нам із мамою час від часу вдалось побачитися, і то лиш на короткий час. Ми походили з Кракова та української мови не знали. Я скоро вивчила її між дівчатами, а мама мусіла вдавати глухо-німої, щоб не видати себе. Мамі дали прізвище «Юлія Попович» (бо мати ігуменя роздобула якусь метрику народження з тим іменем), а мені – «Лідія Островська», тому що я ненароком перед дівчатами зробила знак хреста в латинський спосіб. Таким чином визначили, що я «з мішаного українсько-польського роду», тому розмовляю лише польською мовою. Одинок сестра, яка знала про мою маму і її справжнє ім'я («пані Цеся») – це молоденька сестра Хризантія, яка вечорами провадила її на прохід.

Коли мене привели перший раз до дівчат, я зауважила між ними двох єврейок, одну з яких я знала, бо ходила з нею до школи. Це була «Зося Нахт» (Грина Шпунар). Я вдавала, що її не знаю, а вона – мене. Але, коли сестра Анастасія представила мене як нову «сирітку» і спиталася, хто готовий ділитися ліжком зі мною, бо того вечора не було досить місця, Зося відразу підняла руку. Коли ми лежали на постелі, вона мене тишком-нишком навчала, як себе поводити, що можна говорити, а чого не можна, і що ми себе не знаємо.

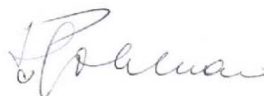
На відміну від моєї мами, я не мала жодного документу. Мати Йосифа тому рішила мене послати на іспит для дітей, які не ходили до школи. Але ж я нічого не знала! Правда, я вже вивчила українську мову, вміла читати-писати, знала багато віршів і любила співати. Але сказала мати Йосифа, що мушу йти на іспит.

Сестра Анастасія повела мене перед комісію. Між членами професорського складу я зауважила одного директора школи під час советської окупації і боялася, чи він мене не пізнає. Було там багато дітей зі села. Найперше спитали мене з літератури, що я знаю? Я рецитувала «Як умру, то поховайте...» Тараса Шевченка. Професори були задоволені і сказали мені сісти. Відтак – питання з математики. Сказали нарисувати колесо на таблиці, відтак поділити його надвоє. Тоді спитали, котра половина більша? Я на те відповіла, що, мабуть, вони однакові, раз колесо поділено на двоє. Дуже добре! – відповіли, і я отримала атестат зі школи, що здала іспит. І вже мала документ!

Коли повернулися совети в липні 1944 року, ми залишили монастир і мешкали у Львові. Мама працювала в якійсь російській інституції.

У листопаді 1944 року митрополит Шептицький помер. Це була дуже сумна подія. Ми з мамою були на похороні, стояли посеред натовпу народу. Здалека ми побачили, що Никита Хрущов був присутній. Похорон був дуже величавий.

Лондон, 12 серпня 2016 р.

Список використаних джерел:

1. Lewin K. Przeżyłem. Saga Świętego Jura spisana w roku 1946 / K. Lewin. – Warszawa: Fundacja Zeszytów Literackich, 2011. – 188 s.
2. Chameides L. Strangers in many lands: the story of a Jewish family in turbulent times / L. Chameides. – Wethersfield, 2012. – 286 p.

3. Свідчення Лілі Польман. – 2 арк. (Надіслане Лілі Польман 16 серпня 2016 р. Юрію Скірі)
4. Свідчення Лілі Польман. Додаток I. / Архів Святоуспенської Унівської Лаври, с. Унів, ф. 15, спр. 14, т. 2, арк. 23-26.

5. Сліпий Й. Спомини / Й. Сліпий. – Львів-Рим: Видавництво УКУ, 2014. – 607 с.

6. Щоденник Львівського гетто. Спогади рабина Давида Кахане // Київ: Дух і Літера, 2003. – 267 с.

References

1. LEWIN, K. (2011) *Przeżyłem. Saga Świętego Jura spisana w roku 1946*. Warszawa: Fundacja Zeszczytów Literackich.

2. CHAMEIDES, L. (2012) *Strangers in many lands: the story of a Jewish family in turbulent times*. Wethersfield.

3. Svidchennia Lili Polman. (Nadislane Lili Polman 16 serpnia 2016 r. Yuriu Skiri)

4. Svidchennia Lili Polman. Dodatok I. Arkhiv Sviatouspenskoj Univskoi Lavru, s. Univ, fond 15, sprava 14, tom 2, ark. 23-26.

5. SLIPYI, I. (2014) *Spomyny*. Lviv-Rym: Vydavnyctvo UKU.

6. KAHANE, D. (2003) *Shodennyk Lvivskogo Getto. Spohady rabyna Davyda Kahane*. Kyiv: Duh i Litera.

Надійшла до редколегії 15.02.17

Y. Skira, Postgraduate student
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

THE STERN FAMILY RESCUE BY METROPOLITAN ARCHBISHOP ANDREY SHEPTYTSKY IN THE LIGHT OF MEMORIES OF LILI POHLMANN

For the attention of scientific community, we propose the document "My meeting with the metropolitan archbishop Andrey Sheptytsky" being the memory of Mrs. Lili Pohlmann who was rescued during the Holocaust. It tells us a deadlock situation the Jewish family of Sterns was in, and how they did call for help to the head of the Greek Catholic Church metropolitan archbishop Andrey Sheptytsky. The document is an important historical source since it witnesses the stance of the Greek Catholic clergy and monkhood on the Holocaust events. It represents the mechanisms and methods used by immediate circle of Andrey Sheptytsky in order to carry out his commission of the Jews rescue from the hands of the Nazis. The document is rich in details of challenges in front of the both parties of hiding, descriptions of the Jewish children behaviour, their feelings and adaptation to new life realities. This historical source proves an active participation of clergy and monkhood of the Greek Catholic Church in the Jews rescue during German occupation, their concern in the Jewish people tragedy, and the risks these persons faced in their struggle for the people's lives under the conditions of the totalitarian system.

Keywords: metropolitan, orphanage, convent, help, exam.

УДК 93/94+81'06

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.15>

О. Сморжевська, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПРЕЗЕНТАЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПОЛЬЩІ: ЮРІЙ АНДРУХОВИЧ ТА ЙОГО ВІЗІЇ "ЄВРОПИ"

Своєрідною зустріччю двох культур, української та польської, став спільний українсько-польський проект "Моя Європа: Два есеї про найдавнішу частину світу". Це не просто два есеї двох корифеїв. Це – своєрідний погляд на одне й те саме з різних ракурсів, відчуття кожного з них "Європи". Для Ю. Андруховича "Європа" була різною, починаючи від початку 1990-х рр. Спочатку вона, як і для кожної пострадянської людини, видавалася казкою, чимось прекрасним й недосяжним. Така собі "сліпа любов", без критичного аналізу чи бачення недоликів. У романі "Тасмниця" (вийшов друком 2007 р.) письменник багато розмірковує про "Європу", її історію та географію. В А. Стасюка "Європа" – це різні смаколики. В Ю. Андруховича вона постає "домом", в якому переплелися епохи, стилі, вподобання. Але "Європа" різна. Тому окремо у Ю. Андруховича йдеться про "Центральну Європу", її "історичне призначення". Увагу привертає тема розуміння ролі історії. Ю. Андрухович виокремлює кілька таких візій: бачення історії інтелектуалами "щасливих спільнот" (їх представляє учений зі Швеції), "нещасливих спільнот" (тих, що пережили тоталітарні часи) та "один радикал з Москви". Отож, попри глобалізацію та різноманітні об'єднавчі ініціативи, "Європа" залишається строкатою культурно та ментально.

Задля гідної презентації себе в "європейському домі" Україна як держава має бути зацікавлена в активізації культурних обмінів з різними країнами, насамперед такими, як Польща.

Ключові слова: Юрій Андрухович, постмодерна література, Польща, Європа.

У культурній дипломатії важлива роль належить художній літературі та власне самим авторам як таким, думки, погляди та вподобання яких впливають на уявлення людей про країну, яку ця література та автор представляють. На сьогодні актуально апелювати до художньої літератури, яка презентує Україну в світі, формує візію української культури та історії. В умовах гібридної війни, чергової ескалації інформаційних атак вкрай важливо зберігати здоровий глузд та холоднокрівно формулювати належні відповіді на ці виклики. Наприклад, можна згадати про спроби (на жаль, не безуспішні) змінити вектор дружніх українсько-польських взаємовідносин в бік конфронтації. Для цього вкотре спекулюють іменами історичних постатей та подій, які, при "правильній обробці", без опертя на всебічний неупереджений аналіз, здатні збурияти суспільство, й навіть самих істориків, по обидва боки українсько-польського кордону. Тому дана стаття покликана продемонструвати можливості культурної співпраці, спрямовані на конструктивний діалог та знайомство з культурними, ментальними, історичними та іншими особливостями розвитку українців та поляків. Історія наших стосунків – різна, як і у всіх народів-сусідів. Ми обопільно маємо претензії різно-

го стибу. Але не варто забувати, що саме оці історичні образи, криваві спогади, маніпуляції навколо тих чи інших особистостей та подій, плекання цих образ – це й є та "міна сповільненої дії", яка здатна звести нанівець всі попередні позитивні досягнення, послабити як Україну, так і Польщу перед спільною загрозою, яка насунулася з північного сходу на нашу країну.

Завдяки сучасній українській літературі, пересічні європейці, починаючи з 2000-х рр., мали можливість відкрити для себе Україну як європейську країну з пострадянським тягарем: мафією, корупцією на всіх щаблях влади та в різних суспільних сферах, купою соціальних та побутових проблем, які для багатьох у "ситій Європі" виглядали досить-таки екзотично. Та менше з тим, Україна та українці поставали як духовно близькі, історично й культурно вкорінені у європейське культурологічне коло. Своєрідним піком такого знайомства та зацікавлення сучасною українською літературою стали події Помаранчевого Майдану. Але цей інтерес не був випадковим чи неочікувано-блискавичним. Йому передувала копійка праця письменників, поетів, публіцистів, перекладачів, видавців, просто небайдужих людей по обидва боки невидимого-важкопробивного кордону між